

Nr 2
2009

HUNGARO

Fanz

TIDNINGEN FÖR DIG SOM ÄR INTRESSERAD AV UNGRARE OCH UNGERSK KULTUR

Ny tidning!

100-årsjubileum

Den kontroversielle
konstnären och
Valland-rektorn

Endre Nemes firades
i Göteborg med åter-
invigning av hans verk

SID 3

Förord till alla fans

HUNGARO Fans

Nr 2/2009

[INNEHÅLL]

Konstnären Endre Nemes.....	3
Ambassadör Cecilia Björner	5
Tävling!	6
Ambassadör Gábor Szentiványi ..	7
Till brännvinets försvar.....	8
Opera: Pappersblommor.....	9
Rumänska kulturinstitutet	10
Gbg—Oswieczim—Budapest	11
Att lära av stjärnorna.....	12
Hungarian Book Foundation.....	14
Radnóti på svenska.....	15

Nästa nr: april 2010

HungaroFans

*Tidningen om ungrare
och ungersk kultur*
Utges av Sällskapet
för ungersk litteratur
www.sful.se

**Chefredaktör och
ansvarig utgivare:**

László Sall
laszlo.sall@comhem.se
070-263 02 58

Grafisk form och layout:
Ujvari Text & Form
info@ujvari.se

Tryck:
Move & Walk, Göteborg

På omslaget:
Endre Nemes,
bild ur Tjeckiska centrets inbjudan

László Sall
ordförande i www.sful.se

Endre Nemes

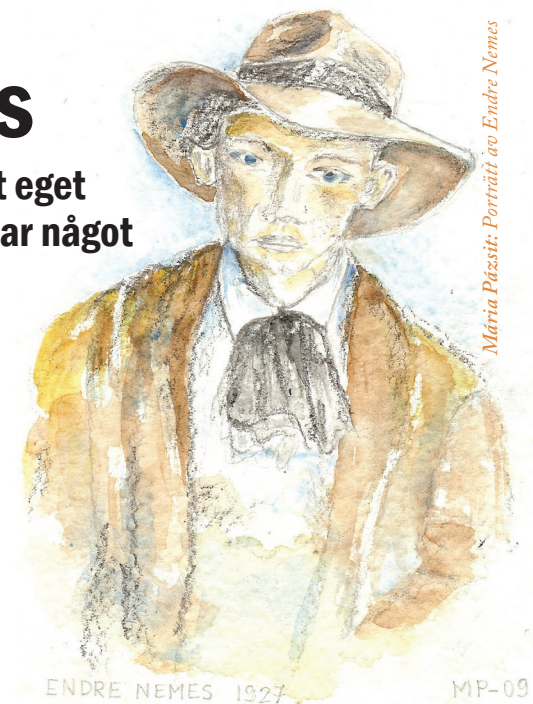
eller ingen kan bli profet i sitt eget land – särskilt när man inte har något

AV: PÉTER KÁDÁR

Endre Nemes föddes i Södra Ungern, nära staden Pécs, 1909 då landet fortfarande – och fram till första världskrigets slut – tillhörde monarkin Österrike-Ungern.

På grund av föräldrarnas skilsmässa kommer Nemes som tioåring till Slovakien. Han hamnar i en skolklass där han inte förstår ett enda ord i början. Och språklöshetens stigma följer honom genom hela livet. Han sade om sig själv att ”jag kan stamma på sex olika språk. Jag kunde inte bli förstådd genom språket, inte ens på mitt modersmål”. Språklösheten blir ett raster som gör delar av hans vardag obegripligt. Därför börjar han rita, och senare måla; han målar för att meddela sig.

Det handlar om att uttrycka sina upplevelser, minnen, drömmar och mardrömmar. För oss är en skrivmaskin ett sätt att meddela sig i ord, förklara kärlek eller skriva en räkning. För honom är skrivmaskinen ett verktyg för att skriva ut en ödesdiger diagnos, en dödsat-

test. ”En mässingsknapp på en uniform är inte en symbol för en överhöghet, den är överhögheten. Ett brunt kuvert är inte symbol för byråkratins registreringsnät, det är samhällets tvångströjas färg för mig”, skriver Nemes i ett katalogförord till en av sina utställningar. →

Endre Nemes 1909 – 1985

I år skulle han ha fyllt 100 år, den ungerskfödde konstnären Endre Nemes (född Nágel) som idag anses vara ”den surrealistiska konstens nestor i svensk konst” (Martin Hägg, HD).

Jubileet uppmärksammas med utställningar, musik och föreläsningar på flera ställen runt om i landet, från Laholm och Klippan till Göteborg och Stockholm.

Till exempel firar Tjeckiska centret konstnären, som under en tid bodde i Prag, med en utställning av grafiska verk från den perioden. Utställningen pågår 1-23 oktober vid Tjeckiska centret, Villagatan 21, i Stockholm.

Nemes konst är sprungen ur den centraleuropeiska avantgardismen; han gjorde kubistiska målningar med starkt abstraherade motiv innan han vid mitten av 1930-talet började arbeta med ett surrealistiskt bildspråk i figurativa målningar. Nemes arbetade mycket med collage, som han

ibland utnyttjade som skisser till sina målningar. ”Den surrealistiska ådran lärde Nemes att skapa i gåtor, lägga ut trådar utan att ge så mycket förklaringar. Sammanställningen av musikinstrument, kroppsdelar, olika slags uppfinningar, möbler och ballonger får hitta sin mening i betraktarens skalle bäst betraktaren själv förmår.” (Martin Hägg, HD)

Tiden omkring 1960 utförde Nemes många offentliga utsmyckningar runt om i Sverige. Åren 1947–55 var Nemes föreståndare för Valands konstskola; hans undervisning innebar en tvär brytning med skolans dittills dominerande tradition av västsvensk kolorism och gav upphov till beteckningen ”Nya Valand” för en elevkull med klar prägel av internationell förkrigsmodernism.

Nemes är representerad vid Moderna Museet, Göteborgs Konstmuseum, Malmö museum, Walde-marsudde, museerna i Norrköping, Örebro, Borås, Kalmar, Västerås, m.fl. utländska museer. □

→ Som 15-åring flyttar Nemes till sin far i Budapest och tar sin studentexamen där. Fyra år senare debuterar han med en diktsamling på ungerska. Efteråt åker han till Prag och blir konstkritiker och känd karikatyrtecknare vid olika tidningar. Mellan 1930-35 studerar Nemes vid Konstakademien i Prag, och blir där en etablerad konstnär.

Men Hitler ockuperar Tjeckoslovakien och Nemes, som är av judisk börd, emigrerar 1938 till Finland, där han får jobb som lärare vid fria målarskolan i Helsingfors. Tre gånger blir han arresterad som misstänkt person, och när den finska polisen bläddrar igenom hans akvareller varnas han strängt att inte försöka införa surrealismen i Finland! Historien ändrar Nemes liv igen när Sovjet börja kriga mot Finland. Han blir utvisad, och flyr till Norge den 2 april 1940. Den 9 april ockuperar tyskarna Norge. Så flyr Nemes slutligen till Sverige.

Första gången som Nemes presenterade sig för den konstintresserade svenska allmänheten var 1941, men det väckte föga intresse. Tala om kulturkrock! Sverige var på den tiden ett idylliskt, men konstnärligt hermetiskt stängt land. Här fanns utmärkta västkustmålare, Göteborgskolorister med mera, men expressionismen och surrealismen var inte särskild kända företeelser i landet.

Nemes tycker inte synd om sig själv, han sysslar inte med självömkan. Han målar med frenetisk energi, skapar hela tiden nya konstverk. Kritiken är ofta avvaktande, några gånger berömande, det saknas inte röster som påstår att han är en främmande fågel i det svenska konstnärslivet. Vissa kritiker går så långt som att påstå att han blev mobbad av konstnärskollektivet i Sverige.

Trots detta, utnämndes han till föreståndare och lärare vid Valands konstskola 1947. Konstnärslivet i Göteborg delas i två läger, för

och emot honom. Fast även många av hans motståndare erkände motvilligt hans konst när han lämnade Göteborg 1955 och återvände till Stockholm...

Trots många kritiska och ibland hatiska röster, får han många offentliga uppdrag: Studentkåren i Göteborg, väggmålning i Härrydaskolan, en stor målning som blir en bildvävnad i Östra sjukhuset, marmorintarsian på 8,2 x 8,4 m på Axel Dahlstoms torg i Göteborg – bara för att nämna några.

Under 1960-80-talet hade Nemes utställningar även utanför Sverige, i Helsingfors, Prag, London, Köpenhamn och Oslo. Han blir hedersdoktor vid Göteborgs Universitet 1984. Och 1984 öppnas ett

Endre Nemes Museum i konstnärens födelsestad, Pécs i Ungern.

Så slutligen blev den språklösa invandrarren en uppskattad och internationellt erkänd konstnär. Trots detta kände han ofta att han aldrig blev helt och fullt accepterad som konstnär i Sverige. Många betraktar honom som måleriets Frans Kafka.

Här skulle hela historien kunna ta slut. Men det låter sig inte riktigt göras. När han 1984 blev sjuk, ville han donera hela sin kvarlätenskap, målningar, grafiska blad, teckningar med mera till Göteborgs stad. Enda villkoret var att samlingen skulle placeras på ett och samma ställe. Då började det välla in skrivelser i tidningarna mot denna tanke. 72 konstnärer skrev på en protestlista, de ville inte att staden skulle ta emot denna donation. Och det blev inget Nemes-museum för Göteborg.

I Mölnlycke kulturhus finns däremot Nemes-salen, där man kan se ett 80-tal grafiska verk av konstnären, en donation från familjen. □

Ungrarna är det bästa med Ungern!

AV PETER MOSSOP

Cecilia Björner, Sveriges ambassadör i Budapest har kommit halvvägs i sitt uppdrag. HungaroFans har frågat ambassadören hur hon trivs i Ungern, vilka hennes intryck är, vad hon tycker bäst och sämst om. Så här svarade hon:

Hur upplevde du din första tid i Ungern?

Det är ett privilegium att få leva i Budapest som är en så vacker och charmerande stad – en av de mest imponerande huvudstäderna i Europa.

Jag upplevde ungrare som mycket lätta att ha att göra med. Det finns flera likheter mellan svenskar och ungrare – vi är ganska raka och tydliga och inte så protokollära. Det finns också likheter vad gäller att bygga långvariga och djupa relationer. Jag tror att både ungrare och svenskar initialt är lite reserverade men när man väl blivit vänner så är det med stort engagemang och stor lojalitet.

Det finns dock även ganska mycket skillnader. Svenskar är ganska pragmatiska medan ungrare präglas av stor polarisering och dolda värdegrunder.

Vad tycker du bäst om med Ungern?

Ungrarna. De är engagerade, varma och underfundiga. Det tar ett tag att bli vänner men sen är det för livet och på djupet.

Vad har överraskat dig mest i Ungern?

Jag hade inte räknat med den mycket konfrontatoriska tonen i det ungerska samhället. Inom politiken, men också på samhällets många andra områden. I Ungern är alltid konflikterna på blodigt allvar och med ganska stor oförsonlighet. Jag, som kommer från en samarbets- och konsensuskultur där svenskar närmast karakteriseras som konflikt-rädda, har svårt att förstå detta.

Hur lång tid tog det att förstå det ungerska samhällets spelregler?

För en utlänning är det alltid omöjligt att fullt ut förstå ett annat lands spelregler. Som diplomat stannar man några år och kan bara ytligt förstå sitt stationeringsland. Språket är en viktig nyckel att förstå ett land och en kultur, och jag har lärt mig också lite ungerska, men det är ett mycket svårt språk och jag kommer inte att kunna lära mig det så väl att jag kommer in i landets själ.

Även om det finns stora likheter mellan folken så är också de kulturella och historiska skillnaderna mellan Ungern och Sverige väldigt stora. Ju längre jag stannar här desto mer förstår jag av spelreglerna, men desto mer förstår jag också vad jag inte förstår.

Hur påverkar din ökade förståelse för den ungerska nationen och dess historia dina samtal med kollegor i regeringskansliet i Stockholm?

Som ambassadör har jag tre huvudsakliga uppgifter. För det första att rapportera om utvecklingen i landet, sedan att främja svenska värderingar och svenska företagsintressen och att leda ambassadens verksamhet.

Vid samtal med mina kollegor på UD i Stockholm fördjupas min förmåga att göra bra och intressanta analyser av utvecklingen allt eftersom tiden går och ju mer av Ungerns historia jag får insikt i.

Hur ser du på begreppet Centraleuropa i dagens Ungern?

Historiskt sett finns det definitivt något som kan kallas Centraleuropa – inte minst inom den intellektuella eliten och litteraturen. →

→ Det finns också onekligen en stark central-europeisk identitet bland ungrare, en känsla av att tillhöra den regionen.

Om det i realiteten fortfarande finns en centraleuropeisk identitet, är svårare att bedöma. Det finns gemensamma kulturella drag i dessa länder och gemensamma nämnare, men kanske är identiteten idag lika mycket att vara europé eller medlem av EU eller att tillhöra "väst".

Hur du några ungerska vänner?

Ja, jag känner mig väldigt tacksam att ha fått några riktigt goda ungerska vänner.

Vad är din favoriträtt?

Gundel-pannkakan samt soppor generellt – fast kanske inte fisksoppan.

Har du lyckats bekanta dig med den ungerska litteraturen?

Ja, jag har försökt att läsa en hel del som översatts till svenska och en del som översatts till engelska. Imre Kertész har jag läst nästan allt utav. Péter Esterházy har jag läst mycket och är nog den som påverkat mig mest. Jag har läst Sándor Márai och Péter Nadas, Danilo

Kiš från Vojvodina samt lite från Sándor Petőfi och andra poeter. Pál utcai fiúk av Ferenc Molnár är en bok jag även tyckte mycket om och upplevde som en mycket stark skildring.

Hur ser du på kulturlivet och vad gillar du?

Művészetek Palotája och Liszt-akademien besöker jag ofta. Jag lyssnar på mycket klassisk musik och tycker att utbudet är mycket bra. De två nämnda konsertlokalerna är båda, på sitt sätt, mycket speciella. Det finns många intressanta och skickliga nutida kompositörer som jag gillar att lyssna på.

Hur ser du på hur långt Ungern har kommit i sin så kallade "transition process", dvs. omställningsprocess?

Denna process är nog inte slutförd än. Jag tror att Ungern befinner sig i ett senare stadium av transitionen. Demokratiska institutioner och traditioner behöver fördjupas, stärkas och mogna. Det finns ett arv från det kommunistiska systemet, en mentalitet, som nog behöver några generationer till för att helt försvinna. Synen på grannländer och relationerna till dessa är också något som behöver mogna. □

Tävling!

Någonstans i Sverige finns detta ungerska korsvirkeshus. Huset är en gåva från Somogy län i Ungern. Då det kom på plats, i september 1998, invigdes det av sångare och dansare från staden Kaposvár.

Vet du var detta hus finns? Mejla i så fall till oss, och berätta det. Mejladress hittar du i redaktionsrutan på sid. 20.

Tack Mårten Sellman, Göteborg, för insänd bild!

Ungerns nye ambassadör i Stockholm: Gábor Szentiványi

Gábor Szentiványi, den Ungerska Republikens nye ambassadör i Stockholm, har den 12 juni 2009 överlämnat sitt kreditivbrev till den svenske konungen Carl XVI Gustaf.

Den svenske statschefen har på en halvtimmes privat mottagning tagit emot den ungerske ambassadören på kungliga slottet i Stockholm. Vid mottagningen har de berört de mångåriga och välutvecklade ungersk-svenska kontakterna, möjligheterna för samarbete som erbjuds genom det svenska och det kommande ungerska ordförandeskapet inom EU, respektive ämnesområden som står i centrum för den internationella gemenskapens uppmärksamhet, t.ex. energiförsörjningens säkerhet och klimatförändringens frågor. Efter överlämnandet av kreditivbrevet, hade ambassadören mottagning för den svenska regeringens representanter, den diplomatiska kårens inbjudna ledamöter, respektive representanter för de ungerska gemenskaperna i Sverige.

Gábor Szentiványi är född 1952. Han har avslutat sina studier 1975 vid det National-ekonomiska Universitetet i Budapest, med inriktning på internationella kontakter och blev redan samma år medarbetare på Utrikesdepartementet. Under åren 1976-81 arbetade han på Ungerns ambassad i Bagdad, åren 1982-85 hade han sitt arbete på Utrikesdepartementets protokollavdelning. 1986-91 var han landets pressattaché på ambassaden i Washington, från år 1989 skötte han ambassadens talesmans uppgifter. 1990 blev han befordrad till ambassadråd. Åren 1991-94 var han kontorschef i Budapest för Burson-Mar-

steller, en av världens största PR-byråer. 1994-97 var han Utrikesdepartementets talesman, respektive från 1995 chef vid avdelningen för Press och Internationella Informationer. Åren 1997-2002 var han ambassadör i London, 2002-04 biträdande statssekreterare i Utrikesdepartementet. Åren 2004-07 tjänstgjorde han som ambassadör i Haag, och fram till 2009 som statssekreterare i Utrikesdepartementet.

Gábor Szentiványi är ledamot i Ungerska Utrikessällskapet och i Ungerska Atlantiska Rådet.

Han är gift och är far till två vuxna barn. På sin fritid läser han gärna böcker med historisk inriktning, åker båt på Donau och lagar gärna ungersk fisksoppa.

ÖVERSÄTTNING: JÁNOS KOZMA

Till brännvinets försvar

*"i nattens mörker smyger
rövare
deras hjärtan glänser som
brännvinspannor av koppar"
(Tibor Zolán)*

Tillägns mästaren Talpár

Vet Ni vad ordet essens betyder? Naturligtvis, även jag vet, att Ni vet. Essensen betyder det väsentligaste för någonting, kärnan, kvintessen för någonting. Men vet Ni vad det väsentligaste är i frukt? Om Ni inte vet det, så viskar jag till Er: det är inte de olika fruktsafterna och är inte det sockrade fruktkoncentratet, av vilka vi eller Ni gör tjärsmakande produkter. Jag själv hänger mig inte åt sådana skamligheter; några, jag anar inom damkretsar, tänker på sylt, men deras sinne, om de vill gissa, vad essensens konung är, då minsann är de på fel väg och riktning. Alla dessa är bullshit: jag själv tänker på brännvin. Tänker på brännvin, vilket på ungerska även kallas gugyi, tarygi, matakó, på rumänska cujka, på tyska Schnaps, t.o.m. papramorgó.

Brännvinsdrickandet är en resa in i själens mest gömda vrå. I drycken finns samtidigt vattnets materia, vinets själ och blodets ande. Endast den kan skapa rätt uppfattning om denna dryckjoms natur, som på sena kvällen, eller på tom mage, före middagen sörplar in en liten hutt, t.ex.

aprikosbrännvin. Denna person är innehavare av den djupaste kunskap, han vet vad blodet är för hjärnan, trans för yogautövaren, inspiration för poeten.

Vad är det som krävs, för att kunna åstadkomma ett så gott brännvin, att det är värdigt, att lyfta det till våra läppar? För det första behövs det frukt. Dessutom hellre övermogen än halvmogen, alltså ej kart. Den får ej vara rutten! Och endast ren frukt får läggas i fatet, som är avsett för fruktmäsk. Fatet är bäst, om det är av trä, frukten ska sköljas av innan den hamnar i fatet. Päron, äpple, kvitten ska krossas och malas, deras fruktkött är hårt och är svårt att bryta ner, aprikos och persikor skall kärnas ur, kärnan kan nämligen göra destillatet bittert. Mäskan skall omröras varenda dag, den blir klar, då jäsningsen stannar upp. Då kan man konstatera (utöver att den inte bubblar längre) att det bildats en oljig hinna på ytan.

När mäskan är klar, kommer destilleringen eller utkokningsprocessen. Mäskan förs över till en kopparpanna och upphetas på starkt värme. Det viktigaste av det väsentligaste är, att destilleringen ska pågå så länge, att den uttrinnande vätskan, vódkan (ska ej blandas ihop med begreppet: vodka, som speciellt gillas i Ryska landet, i Polen och i Finland) kan brinna. Brännvinet blir gott, om det rinner jämnt; den pärlande vätskan skall då och då kollas med alkoholmätare. När man har uppnått den önskade alkoholstyrkan, avlutas destilleringens sista fas. Det färska brännvinet är inte lämpligt för direktkonsumtion; det skall avsmakas och bjudas då det har stått och vilat i minst två veckor. Vill vi njuta av ett verkligen gott brännvin, skall det förvaras i mullbärsfat minst ett år.

Alltså tills vidare så mycket ryms på sidan – jag kan nu inte redogöra för sådana finesser, vilka gör fruktbrännvin starkare, vilka är bäst svagare, eller hur man kan göra med lite fusk, av äppelbrännvin ett päronbrännvin. Om dessa skriver jag senare.

PÉTER BOZSIK

Pappersblommor

TEXT OCH FOTO: KRISZTINA WIDENGÅRD

Träffade Louise och Christoffer Jansson på ett café i Göteborg i juni, för att prata om deras nya opera Pappersblommor. Solen sken, det var lugnt och fredligt, långt borta från operans dystra tema, 50-talets Ungern, sovjetisk ockupation och en familjs svåra öde; en familj som klarade sig genom att i smyg tillverka pappersblommor som de sedan sålde.

Louise är tonsättare, pianist och undervisar piano. Det var hennes fiolllärare, ungraren Marianna Bukovinszky, som berättade historier för henne om sina upplevelser i 1950-talets Ungern. De historierna satte igång fantasin. Louise och Christoffer har nu studerat ungersk historia med vetenskaplig noggrannhet, och har intervjuat flera ungrare som flydde från Ungern efter revolutionen 1956.

Under två år har de två jobbat med att förbereda de „Nio musikdramatiska bilder om livet bakom järnridå”, som är operans undertitel. Librettot har Christoffer Jansson skrivit, och musiken Louise Jansson.

Egentligen är detta ingen riktig opera, för det finns ganska mycket tal i den.

Med Pappersblommor vill Louise och Christoffer väcka medkänsla för folk som lever under förtryck. Tonåringar är gruppen som operan är främst riktad till. Sju av de åtta

föreställningarna är avsedda för skolor, med efterföljande diskussion om invandring och integration.

När denna tidning kommer i tryck, är de åtta planerade föreställningarna över. Jag skriver mina rader innan jag kunnat lyssna på hela operan, har bara hört Julias aria på internet. För att det ska bli litet balans i detta har Sällskap för ungersk litteratur, SFUL, bjudit in Louise och Christoffer till vårt nästa möte, den 25/9 för att de ska berätta om operan och ge smakprov av musiken.

Och man får förstås hoppas på flera föreställningar.

*

SFUL-mötet 25/9 äger rum under bokmässan i Göteborg för att nå ytterligare intresserade av ungersk litteratur. Skaparna av Pappersblommor, Louise och Christoffer Jansson är inbjudna att presentera operan med berättelse och musik. Cellisten Petra Hellquist erbjuder SFUL att ha sina möten i hennes cellokola, Linnétråket, som hon bildade 1991.

Adresser:

Petra Hellquists cellokola har internetadress: www.linnetraket.se

Linnétråkets lokal i Linnéstaden har ingång från gatan bredvid Nordenskiöldsgatan 26, Göteborg Pappersblommors blogspot: www.pappersblommor.blogspot.com.

Rumänska Kulturinstitutet

Foto: Gato Lein

Det mest vitala och brobryggande bland de utländska kulturinstituterna i Sverige, enligt GöteborgsPosten; en viktig plats på konstscenen, enligt Dagens Nyheter. Citaten står att läsa på Rumänska kulturinstitutets (RKIS) hemsida, och det är med all rätt som institutet stoltserar med dem. RKIS verkligen syns och märks. Vi har frågat direktör Dan Shafraan vad de sysslar med.

– Vad är RKIS och hur länge har ni funnits i Stockholm?

– Rumänska kulturinstitutet i Stockholm är en av 17 filialer Rumänska kulturinstitutet i Bukarest har öppnat i världen för att främja rumänsk kultur. Institutet i Stockholm invigdes i november 2006 och har sina lokaler i Gamla Stan, på Skeppsbron 20.

– Vilka är era mål, vilka är metoderna? Samarbetar ni med några andra kulturinstitutioner?

– Vårt syfte är att öppna nya perspektiv på rumänsk kultur, samt att bygga långsiktiga relationer mellan kulturella aktörer i Rumänien och i Sverige. I detta ändamål samarbetar vi med olika svenska institutioner samt med de andra utländska kulturinstituterna, inte minst inom EUNIC-nätverket. Det innebär att de aktiviteter vi ordnar spänner över alla kulturområden och sker både i våra lokaler och överallt på stan, och självklart inte bara i Stockholm.

– Vad är Sorescu-priset? Till vem tilldelades det tidigare?

– Sorescu-priset är ett kulturpris på 50 000 kronor som delas ut årligen till en svensk författare eller konstnär som upplöser gränser och skapar mötesplatser, som med sitt verk förmedlar impulser mellan skilda kulturella uttryckssätt. Detta ingår i vår strävan att bygga broar mellan Rumänien och Sverige, att bidra till det kulturella samtalet i Europa. Hittills har priset tilldelats Steve Sem-Sandberg 2007 och Nina Burton 2008. Årets mottagare är än så länge hemlig och kommer att meddelas på Bokmässan i Göteborg i samband med utdelningen. Det enda jag kan avslöja är att det rör sig än en gång om en författare. Priset har sitt namn efter den rumänske poeten, dramatikern, prosaörfattaren, konstnären, översättaren och kritikern Marin Sorescu (1936–1996), vars mångsidighet, humoristiska respektlöshet och oupphörliga nyfikenhet utdelarna ser som förebildliga.

– Vem är du, Dan Shafraan?

– Jag kom till Sverige redan 1982 och började snart därefter att arbeta som bibliotekarie på Kungliga Biblioteket. Parallellt har jag hållit på med litterära översättningar från svenska till rumänska och viceversa. Det var antagligen tack vare dessa egenskaper att jag 2006 erbjöds tjänsten som direktör för det nyinstitfödda Rumänska kulturinstitutet i Stockholm, en utmaning jag gladeligen tackade ja till.

– Vem är György Dragomán? Hur kommer det sig att ni bjuder in en ungersk författare till både bokmässan och till en föreläsning på RKIS?

– Rumänska kulturinstitutet har som uppdrag att sprida rumänsk kultur i världen, men också att främja kultur som har någon koppling till Rumänien. György Dragomán är född och uppväxt i Rumänien, och hans roman Den vita kungen speglar den rumänska verkligheten under den tid Dragomán var barn, alltså på 80-talet. Dragomán är därför en lika självklar gäst på Rumänska kulturinstitutet som t. ex. den tyskspråkiga, Rumänienfödda författaren Herta Müller, som har besökt oss flera gånger.

Vi undviker att hålla oss till den smala och stela definitionen av nationell kultur, den känns ålderdomlig och kontraproduktiv i dessa tider när gränser av alla slag (nationella, kulturella) suddas ut.

LÁSZLÓ SALL

Göteborg – Oswiecim – Budapest

Av HASSE NYLÉN

Teleki László tér, Pesti alsó rakpart, Dohány utca, Józsefvárosi pályaudvar, Óbudai téglagård, Pozsonyi út, Szent István park, Újpesti rakpart.

Adresser med historisk tyngd, väl synliga i dagens Budapest. Inte mycket har ändrats på sextio år, och det som har ändrats har kanske ändrats tillbaka.

För den insatte sänder dessa platser namn tankarna tillbaka till en tid ingen vill ha tillbaka men alla måste känna till. Förtintelsen sträcker sina blodbesudlade händer både framåt och bakåt i tiden, får oss att fundera, förtvivla, hoppas, tänka, reagera, skriva, gråta, fotografera. Det får inte hända igen, någonsin.

Under läsåret 2008/09 ägnade sig klasserna 8D och 9E i Kortdala musikklasser på Utmarks-skolan åt de bägge världskrigen med fokus på Centraleuropa och Ungern. Undervisningen i ämnena SO, svenska, engelska och musik hade detta som gemensam nämnare. Vi läste, skrev, sjöng, spelade, tittade på film, diskuterade, gjorde utställningar, surfade på nätet, uppträdde, tecknade, lyssnade på ungersk pop – ja, gjorde allt som är möjligt inom undervisningens ram, och det är nästan allt!

Sedan 1987 har musikklasserna rest till Budapest vartannat år för att uppträda i ungerska skolor. Hittills har det blivit tolv resor, de två första med tåg genom ett Europa bakom järnridån, de senare i ett öppet Europa.

Vägen ner går via Oswiecim (Auschwitz) där vi tillbringar en heldag med guider. Jag tror inte det går att förbereda sig mer än vad vi gör. Barn och vuxna reagerar alla på olika sätt inför det ohyggliga, inför storleken, inför sanningen. Jag har själv besökt lägren ett tiotal gånger, den andra gången var värst. Mina två flickor var då små och jag brukade flåta deras här varje kväll innan sängdags. När jag plötsligt stod framför en monter med hundratals avklippta flåtor gick det inte att vara kvar.

Pesti alsó rakpart

På plats i Budapest bor vi enkelt, äter billigt. Vi besöker sex, sju skolor och håller konserter för och med dess elever. Vårt gage är lunchen vi serveras i skolornas

Kören på Raoul W. iskola

matsalar. Den ungerska skolmaten är bättre än den svenska, oftast lagad på plats av bra råvaror och av kunnig personal. Våra konserter för oss ut även i ”kerület” (distrikt) med höga nummer, vi ser staden Budapest.

En hel dag ägnar vi oss åt i smågrupper röra oss i staden och besöka de ställen som anges i inledningen. Att stå mitt i historien, vandra på samma gatstenar som de olyckliga, är en upplevelse som de flesta av eleverna kommer att bära med sig resten av livet.

En av våra konserter hölls i Raoul Wallenberg Humán Szakközépiskola és Gimnázium på Ludovika tér, ytterligare en adress med historisk tyngd. Där hade vi tillfälle att få träffa den svenska ambassadören och vara med om en stipendieutdelning där tre elever får en veckas vistelse i Sverige, och bland annat får träffa medlemmar av familjen Wallenberg. Själv försöker jag enträget få dessa stipendiater att komma till Göteborg i stället för Stockholm!

En resa som den här tar två år att förbereda och utföra, den kostar ungefär 200 000 kr. Pengar får vi ihop genom att uppträda på hemmaplan, söka fonder och stipendier, övertala enskilda att sponsra, samt genom att ta ut en matkostnad på en tusenlapp för varje barn. Genom ett riksdagsbeslut för några år sedan måste skolans verksamhet vara gratis vilket innebär att vi inte kan ta ut någon kostnad från familjerna. Arbetet har startat inför resan våren 2011, välkomna att delta genom att engagera er, eller på annat sätt! Tag gärna kontakt via: hans.nylen@kortdala.goteborg.se . □

Att lära av stjärnorna

Av: PATRIK JANSSON
Foto: ANDREA KÁLMÁN

Kungl. Vetenskapsakademien i Sverige strävar efter "att främja vetenskaperna och stärka deras inflytande i samhället", bl.a. genom "att ge stöd till yngre forskare" och "att belöna framstående insatser inom forskning". En av formerna för detta – utlysningen av Akademiens mycket prestigefyllda särskilda forskartjänster – lockade i år flera hundra av Sveriges främsta yngre forskare inom naturvetenskap. När Akademien i år valde ut de åtta toppforskarna blev Tünde Fülöp en av vinnarna.

Tünde är docent vid avdelningen för nukleär teknik på Chalmers. Hon forskar, leder doktorander och undervisar inom sin specialitet, fusionsplasmafysik – teorin bakom stjärnornas energikälla. Hon kom till Sverige sommaren 1988, direkt efter studentexamen på Ma-Fy-programmet vid Áron Mártons elitgymnasium i Csíkszereda (Miercurea Ciuc) i Transsylvanien.

– Hur började det?

– Jag fick min universitetsutbildning på Chalmers, på Teknisk fysik-programmet. Jag har alltid känt mig lockad av den klassiska teoretiska fysiken, framför allt elektromagnetismen, och jag insåg tidigt att jag skulle vilja doktorera, för att få den frihet som behövs för att fördjupa mig i detta. När jag fick lära mig om plasmafysik och mer specifikt om fusion, så kände jag att jag hade hittat rätt ämne. Det var lockande att målet var så handgripligt och samtidigt så storslaget – lösningen på världens energiproblem! Inom detta ämne har det redan tidigare verkat några kända ungerska fysiker, bland annat Teller, Wigner och Szilárd, så det fanns gott om exempel att följa.

Min forskning handlar om plasmastabilitet och transportteori, och även om det handlar om teoretisk fysik så är den alltid inspirerad av experimentella resultat.

Efter doktorsexamen fortsatte jag med denna forskning, och nu jobbar jag som docent på fysikinstitutionen. Jag har fyra ungerska doktorander, två på Chalmers och två i Budapest. Jag har kontakt och gemensamma projekt med det Centrala Fysikinstitutet (KFKI) i Budapest. Därifrån kommer det ofta besökare, nu i höst kommer t. ex. en doktorand för ett par månader.

Jag är väldigt bortskämd med att få jobba med så duktiga ungerska studenter som kommer hit väl förberedda och jobbar dag och natt. Detta gör dem mycket produktiva och framgångsrika – och mig med, för jag kan inte sitta med armarna i kors när så mycket

spännande händer! Vi håller just på att sätta upp en gemensam doktorandutbildning mellan Chalmers och Budapest för att underlätta utbyte och samordna examinationen.

– *Var din ungerska bakgrund till din fördel eller nackdel?*

– När jag började på Chalmers 1991 tänkte jag inte i de banorna, så jag kan inte säga hur mycket min ungerska bakgrund hjälpte. Men det är i varje fall säkert att det inte var till min nackdel. Redan i början av mina högskolestudier, under de första veckorna, tog Géza Fülöp kontakt med mig. Han var då doktorand inom teoretisk fysik, och det faktum att han lyckats bra inom samma område som jag siktade på gav mig extra styrka. Det gemensamma efternamnet gjorde att många trodde att vi var släkt, men i själva verket lärde vi känna varandra här. Men jag hade bara kontakt med några få ungrare på den tiden. Mina ungerska kontakter inom ämnet har utvecklats de senaste 4 åren. Det var ett medvetet kontaktskapande – jag skrev till ledaren för det ungerska fusionsforskningsprogrammet och frågade om han kunde rekommendera personer som kunde vara intresserade av svenska kontakter. Från denna början byggdes kontaktnätet upp successivt. Nu rullar det på av sig själv, studenter rekommenderar Sverige för varandra, och jag behöver inte söka själv – de söker upp mig.

– *Vad tror du är orsaken till dina framgångar?*

– Det viktigaste är uthållighet, och ett genuint ämnesintresse. Som tur är blir ämnen

bara intressantare när man gräver ner sig i dem! Min viljestyrka och uthållighet tog jag (naturligtvis) med mig från Transsylvanien. Jag lärde mig tidigt att inget är omöjligt och det har jag nytta av än idag i min forskning.

Men jag tror inte att uthållighet och intresse räcker, det behövs också föredömen – sådana personer som man kan lära sig mycket av. Jag tror att jag har kunnat hålla mig kvar i forskningen delvis tack vare mina utländska kontakter. Både under min doktorandtid och senare har jag varit utomlands ofta, mest på MIT i Boston, på JET-laboratoriet nära Oxford och i Greifswald, Tyskland. Jag har haft, och har fortfarande, stor nytta av dessa besök, och jag tror att jag delvis har dessa erfarenheter att tacka för att jag lyckats fortsätta min forskarkarriär. I sammanhanget kan det vara intressant att nämna att MIT's plasmafysik och fusionslab har en 56-ungare (en ungare som flydde Ungern i samband med revolutionen 1956 – Miklós Porkoláb) som chef, så även där kände jag mig verkligen som hemma. Jag skall precis skicka en av mina doktorander, István, till MIT för ett tremånaders utbyte, och att detta gick i läs var till stor del tack vare mina goda kontakter med Miklós.

– *Framtidsplaner?*

– Jag är nu i ett sådant läge att jag kan bygga upp och leda min egen forskargrupp. Den nya KVA-tjänsten betyder att jag inte kommer att ha ekonomiska bekymmer de närmaste fem åren. Och siktet är högt ställt – att lära av stjärnorna! □

Visste du att...

... det finns en blomma som heter ungersk vicker? Det är en ganska storväxt, ettårig ört. Stjälken är vek, mjukhårig och kan bli knappt en meter hög. Bladen är parbladiga med fem till åtta par lansettlika till smalt äggbrunda småblad, uddbladet är omvandlat till ett klänge med vars hjälp den klättrar i omgivande vegetation. Stiplerna är små, spetsiga och har ofta en fläck på undersidan.

Ungersk vicker blommar i juni-juli, blomorna sitter ensamma eller få tillsammans på korta skaft. Fodret är hårigt. Kronan är gul eller matt violett, kronseglet är hårigt på utsidan. Baljorna är gulaktiga, silkeshåriga och innehåller vanligen flera frön. Ungersk vicker har två underarter i vårt land, ungersk vicker (ssp.

pannonica) har smuts-gul krona med kort skiva på seglet, medan underarten strimvicker (ssp. striata) har matt violett krona med lång skiva på seglet.

Ungersk vicker kan påträffas tillfälligt i södra Sverige. Den växer på kulturmark i åkrar, vägkanter och liknande. Arten hör ursprungligen hemma i

sydöstra Europa och Främre Asien.

Artnamnet pannonica kommer av latinets Pannonia, ett område under romartiden, som bland annat omfattar delar av Ungern och Österrike.

Foto: Jan Thomas Johansson

Ungerska Bokens Stiftelse på Bok & Bibliotek

På Bokmässan Bok & Bibliotek i Göteborg finns med för första gången den Ungerska Bokens Stiftelse (Magyar Könyv Alapítvány – Hungarian Book Foundation). Vi frågar stiftelsens VD, Dóra Károlyi, om deras målsättning, medel och möjligheter.

– Stiftelsen grundades 1992 av det Ungerska Kulturdepartementet. Vår målsättning är stödjande av kvalitativ ungersk förläggarverksamhet genom pristävlingar, sedan 1977, efter tillblivelsen av Byrå för Översättarstöd, ekonomiskt bistånd för översättning av ungersk litteratur till främmande språk, samt att göra vår litteratur populär i utlandet. Stiftelsens högsta beslutsorgan är en förvaltare (advisory board), bestående tidigare av åtta, numera fem ledamöter, vilka beslutar i samtliga, väsentliga frågor.

Under den 12-åriga verksamhetstiden för Byrån för Översättarstöd, kunde ca. 280 miljoner Forinter (ca 10 miljoner SEK) delas ut av förvaltarens, efter pristävlingar. Därigenom fick i runda tal 700 ungerska böcker översättningsstöd hos cirka 400 förläggare, varav cirka 600 böcker redan kommit ut.

Antalet ungerska författare som fick stöd: 225 (+ 45 antologier). Hittills har vi lämnat

översättningsstöd till 44 språk i 40 länder. Vi kunde ge bidrag till omkring 60 procent av de inkomna ansökningarna och 25-30 procent av de sökta medlen kunde utbetalas. Efter beslut av förvaltarens ingår vi avtal med utländska förläggare, och efter bokens utgivning betalas stödpengarna ut.

Som komplement vill jag säga, att inom de nordiska språken har vi beviljat stöd till svenska utgivningar 18 gånger, till finska 15 gånger, till norska 7 gånger och till danska 6 gånger, och nästan aldrig avvisat en stöd-ansökan.

– Vad prioriteras verkligen?

– Sådant händer inte, eftersom förvaltarens fördelar pengarna på grundval av inkomna ansökningarna.

– Vilken hjälp kan Ni ge, utöver ekonomiskt stöd?

– Utöver ekonomiskt stöd till böckernas översättning, utför Stiftelsen i utlandet även marketingverksamhet: vi verkar som litterär informationscentrum, vi lämnar information på flera språk om ungerska författare (www.hunlit.hu), om rättsinnehav, om böcker, om översättare. Vi finns på utländska bokmässor, som nu, och håller kontakt med utländska förläggare. Vi ger ut publikationer på utländska språk om ungerska författareshöjningar och verk.

Dessutom försöker vi på många sätt hjälpa översättare, boende i utlandet, som översätter från ungerska (t.ex. ge information, frankfurt-häfte om nya ungerska utgåvor, utsändning av läsarexemplar, etc.). Stiftelsen har skapat och stöder en spansk- (www.lho.es) och en tyskspråkig (www.hubook.de) hemsida om ungersk litteratur, den franskspråkiga är under arbete. De två sista har kommit till genom medverkan av lokala kulturella institutioner.

– *Era främsta framgångar?*

– Att vi fortfarande är verksamma! Det finns nu vackra ungerska boksuccéer runt om i världen, och det beror inte på oss, eftersom vi inte är en agentur, vi är endast ett stöd. Efter framgångarna med Kertész och Márai, kan vi nu glädja oss åt György Dragomán, hans verk är och blir översatt till fler än 25 språk.

– *Finns det samarbete med liknande institutioner?*

– Jag känner till den danske Arts Council, FILIT i Finland, men vi har endast ytliga kontakter. Vår närvaro här, vill jag utnyttja för att skapa bekantskaper. Jag skulle vilja, om det finns tillfälle, att träffa lokala förläggare. Jag skulle gärna visa, att vi har bra böcker, att läsa av ungerska författare. Vi har med oss

en liten, fyrspråkig antologi om och från 13 ungerska författare, som man kan läsa.

– *Vem är Du, kära Dóra, var kommer Du ifrån och sedan när är Du verksam i branschen?*

– Jag är 56 år och tidigare arbetade jag hos Artisjus litterära agentur, ända tills den upphörde år 1995. Då blev jag ombedd här inom stiftelsen att organisera översättningsstödet, såsom förberedelse för ungerska hedersgäster, vid Frankfurts Bokmässan år 1999. Sedan blev jag VD för hela den lilla Stiftelsen.

Min make är kemiingenjör. Jag har tre vuxna barn, jag tycker mycket om att läsa (jag är allätare), spelar bridge, t o m gillar jag att laga mat.

Ytterligare info: www.hungarianbook-foundation.hu och www.könyvalapitvany.hu/.

ÖVERSÄTTNING AV JÁNOS KOZMA

Radnóti: Fradgad himmel

Jag gömmer dig

Jag gömmer dig, som grenen
gömmar ibland bladen
en frukt som långsamt mognar.
Likt frostens torra blomma
på vinterfönstrets spegel
blommar du i mitt inre.
Jag vet vad det betyder,
din hand som stryker håret,
jag gömmer i mitt hjärta
din ankel, när den vaggar.
Revbenens vackra båge
beundrar jag så avspänd
som en som redan vilat
vid deras andetag.
Ändå i mina drömmar
så har jag hundra armar.
Som gud i drömmen famnar
jag dig med hundra armar.

Kärleksång

Ovanför dig en äppelgren
kronblad faller på din mun,
ett och annat virvlar ner
på dina ögon och ditt hår.

Jag tittar ständigt på din mun,
över ditt öga böjs en gren,
ljuset dansar på sitt ljus
och jag tänker på din kyss

Ljuset flyr, ögonen sluts
en skugga på ditt ögonbryn
leker med en äppelblom,
strax söker sig mörker dit.

Mörker, men var inte rädd
en stum silvernatt tar ord,
himplens trädgren går i blom,
månen ser vår tärda värld.

Det är i år 100 år sedan Miklós Radnóti föddes i Budapest, och 65 år sedan han utmattad under marsch från ett fångläger i Serbien avrättades och begravdes i en massgrav nära Abda i nordvästra Ungern.

Radnóti var föräldralös – modern och tvillingbrodern dog vid hans födelse, fadern dog då Miklós var 12 – och han var jude i ett rätt så antisemitiskt hemland, som han egentligen älskade.

Hans dikter var ofta vemodiga och inätvända, behandlade skuld och offer, och under kriget kom döden att få en alltmer framskjuten plats. Hans mest lästa dikter skrevs i fånglägret i Bor och utgavs postumt 1946 i en sista samling Tajtékos ég (ung. Fradgad himmel), Några av dikterna hade hittats i hans rock när massgraven öppnades.

Fruktansvärt, utan tvekan, men allt i hans liv var inte svart, och mest tänker jag då på hans kärlek till hus-trun, Fanni. Tajtékos ég innehåller en handfull underbara kärleksdikter, och här ger jag min tolkning av två av dem, skrivna i början av 1940-talet.

OVE BERGLUND

På baksidan:

**Szuzsanna Kevi: Man med musikinstrument;
målning inspirerad av Endre Nemes verk**

Inspiration "Efter Poussin"
och "Man med musikinstrument"
av Endre Njånes